

Katja Matković Mikulčić
Gradska knjižnica Velika Gorica
ravnateljica@knjiznica-vg.hr

ISSN 1845-2434
[CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Književnost u doba pandemija / epidemija

Literature in times of pandemics / epidemics

Sažetak: Članak tematizira izbor književnih djela koja za temu imaju epidemije, pandemije ili različite zarazne bolesti. Manje je poznato da su bolesti, naročito epidemije bile prisutne u mnogim svjetskim djelima, i čitajući ih danas otkriva nam se dio onoga što i sami proživljavamo, iako nas od nekih djela dijele stoljeća.

Ključne riječi: epidemije, pandemije, karantena, književnost

Uvod

Od trenutka pojave pandemije koronavirusa COVID-19 kada smo se povukli u svoja četiri zida, mogli smo naći razne preporuke što čitati u takvim okolnostima, kako se nositi sa situacijom koja je za sve ljude bila nova, od onih najmlađih do najstarijih, kako odagnati strahove ili kako pokrenuti svoju kreativnost i iskoristiti vrijeme samoizolacije i karantene. Znamo da su ljubav i ratovi velike teme svjetske književnosti, ali je manje poznato da su bolesti, naročito epidemije bile prisutne u mnogim svjetskim djelima, i čitajući ih danas otkriva nam se dio onoga što i sami proživljavamo, iako nas od nekih djela dijele stoljeća.

U ovom prikazu navode se tek neka od brojnih književnih djela koja imaju pandemiju za temu.

Od najranijih dana

Još u Bibliji (2002), najčitanijoj knjizi svih vremena, nalazimo područja iz tzv. biblijske medicine s tekstovima koji se bave bolestima, liječenjem i zdravljem ljudi onoga doba. Tamo nalazimo opise zarazne bolesti gube i gubavaca, jezive i strašne bolesti koju su smatrali kaznom za grijeh, ali i detaljne opise kako se treba čuvati od gube – izolirati bolesnike, njihovu odjeću i obuću spaliti, prati ruke i drugo. Naravno, treba voditi računa da

Biblija govori u okviru onih znanja koja su posjedovali ljudi Bliskog istoka u to vrijeme. Svijest starozavjetnog čovjeka prožeta je spoznajom da je Bog jedini liječnik – Bog čovjeku daje život, daje mu zdravlje, ali i bolest. U Novom zavjetu bolest se ne očituje kao Božja kazna za grešnike, nego je opomena o prolaznosti života.

U šestom poglavlju Knjige Otkrivenja iz Novog zavjeta koja se pripisuje svetom Ivanu evanđelistu, pojavljuju se četiri jahača Apokalipse, mitske figure od kojih svaka predstavlja jedno zlo (rat, bolest, glad i smrt) koje će se pojaviti na Zemlji na dan Apokalipse, najavljujući smak svijeta. Oni predstavljaju neizbježna zla s kojima će se čovječanstvo suočiti, a koja se pojavljuju kada ljudi na zemlji počinju gubiti humanost i odlike ljudskosti. Ta scena nam je poznata iz čuvenog drvoreza Albrechta Dürera (1471. - 1528.) koji je prikazao svoju viziju velikih pošasti koje prijete čovječanstvu, pri čemu bolest simbolizira epidemija kuge koja je netom poharala Europu. Naime, kuga se u Bibliji ne spominje jer se pojavila puno kasnije, u srednjem vijeku oko 1340. godine.

Homer u svojim djelima u kojima opisuje pošasti koje su desetkovale vojsku, a pretpostavlja se da se tu radi o zaraznim bolestima, pripisuje sve gnjevu bogova.

Među prvim književnim djelima koja obrađuju jednu epidemiju je knjiga *Decameron* Giovannia Boccaccia (1313. - 1373.) koji je za podlogu imao vrijeme kuge – crne smrti, koja je u Firenci harala 1348. godine. Autor sa svojim prijateljima, sedam mladića i tri djevojke, napušta zaraženu Firencu te odlaze u jednu vilu u Fiesoli gdje borave dva tjedna. U izolaciji (karanteni), kako bi skratili vrijeme, jedni drugima pričaju priče i tako nastaje 100 novela koje priča deset likova. Karantena je bila poticaj stvaralačkom činu. Okupljanje grupe ljudi urodilo je plodom jer kroz te priče ne saznajemo samo o svakodnevnici, banalnim događajima, već one kritiziraju tadašnje društvene okolnosti. Potvrđuju tako svjetskoj povijesti književni dokaz da je kuga utjecala na promjenu cijelog društva. Ova knjiga iz 14. stoljeća itekako je aktualna i danas jer nam pokazuje kako sačuvati zdravlje, naročito mentalno, u vrijeme koronavirusa. Zanimljiv je podatak iz prošle godine, s obzirom na tematiku, da je knjiga *Decameron* na Amazonu bila na vrhu liste bestselera u kategoriji talijanske književnosti. Velik joj je prostor posvećen na društvenim mrežama kod nas i u svijetu. Nama ostaje nadati se da će izoliranost zbog pandemije koronavirusa iznjedrili neke nove Dekamerone.

U isto vrijeme, s druge strane Jadrana, u Dalmaciji, točnije u Dubrovačkoj Republici vlasteli je bilo strogo zabranjeno u vrijeme epidemija pobjeći iz Grada jer bi u tom slučaju ostali bez cjelokupne imovine. Nije naodmet spomenuti da je Dubrovnik bio prvi grad na svijetu koji je 1377. godine uveo karantenu bez prekida trgovine. Nitko tko je dolazio iz područja gdje je harala zaraza nije smio ući u Dubrovnik, a da prije toga ne provede 30 dana u izolaciji na otoku Mrkan ili u Cavtatu. Primjer Dubrovnika slijedili su i ostali gradovi pa je ova mjera postala uobičajena od 15. stoljeća nadalje, sve do potkraj 19. stoljeća kada karantenski sustavi gube važnost jer ih istiskuju nove mjere zaštite protiv zaraznih bolesti. Karantena je

2020. godine ponovno dobila na važnosti tijekom pandemije COVID-19.

Strani autori

Još jedan talijanski književnik, Alessandro Manzoni (1785. - 1873.) u svojem djelu *Zaručnici* dao je uvjerljive dokaze kaosa koji prati crnu smrt – kugu. Riječ je o povijesnom romanu čija je radnja smještena u Lombardiju 17. stoljeća, u doba Milanskog ustanka, Tridesetogodišnjeg rata i kuge. Autor vrlo slikovito opisuje situaciju pojave kuge, prvo ignoriranje te činjenice čak i kad ljudi počnu umirati, nepridržavanje uputa liječnika, odbijanje karantene, lažiranje osmrtnica, odluke vlasti da dopuštaju procesije gdje se okuplja velik broj ljudi i tako se povećava broj zaraženih. Nisu li to poznate slike i iz današnjih dana?

Veliki engleski književnik Daniel Defoe (1660. - 1731.), nama poznat još od školskih dana po romanu *Robinson Crusoe*, ostao je pomagati oboljelima kad je u Londonu zavladao kuga. Na temelju tih iskustava je 1772. napisao *Dnevnik iz godine kuge*.

Veliki njemački književnik Thomas Mann (1875. - 1955.) u svojem glasovitom djelu *Smrt u Veneciji* dotiče se vremena kada je u Veneciji vladala kolera koju kao lajtmotiv provlači kroz roman te opisuje paralelno širenje bolesti lagunom i moralno propadanje glavnog junaka.

Još dva velika književnika u svojim djelima opisuju bolest kolere – William Somerset Maugham (1874. - 1965.) u knjizi *Oslikani veo*, prema kojoj je snimljen i film ovjenčan brojnim nagradama, te Gabriel Garcia Marquez (1927. - 2014.) u kulturnoj knjizi *Ljubav u doba kolere* napisanoj 1985. godine.

Temom kuge u svojem znanstveno-fantastičnom romanu *Godina riže i soli* bavi se književnik Kim Stanley Robinson (1952.) Djelo je nastalo 2002. godine i priča nam jednu alternativnu povijest koja se odvija u srednjem vijeku te kroz epsku pripovijest govori o posrtanjima i napretku čovječanstva.

Oleksandr Irvanec (1964.) u knjizi *Liebkraftova bolest* progovara o sumornoj svakidašnjici društva u kojem hara epidemija, strah i bezumlje, a međuljudske odnose prožimaju nepovjerenje, mržnja i neprijateljstvo. Po svojoj atmosferi podsjeća na Orwellov roman *1984.*, ali jedina sličnost s njime je mračna slika budućnosti.

Veliki portugalski književnik Jose Saramago (1922. - 2010.) u svojem romanu *Ogled o sljepoći* progovara kroz dvije metafore u djelu koje problematizira nepoznatu bolest zarazne sljepoće: prva je sljepoća koja se pojavila u jednom gradu i ne zna joj se uzrok pa se pojavljuju transcendentna tumačenja te pojave, a druga je metafora karantene sa svim onim što ona sa sobom nosi, od tenzija i nepovjerenja do sukoba koji karakteriziraju ljudski rod koji na kraju preko istinske kalvarije doživljava katarzu.

Ovdje treba spomenuti i knjigu *Iscjelitelj* američkog književnika Noaha Gordona (1926.) koja

govori o kugi u Perziji te *Masku crvene smrti* književnika Edgara Allana Poa (1809. - 1848.) inspiriranu epidemijom kolere u Baltimoru (Sjedinjene Američke Države) 1831. godine kad je i sam tamo boravio.

Među uglavnom muškim književnicima valja istaknuti književnicu Victoriju Hislop (1959.) i njezin odličan roman *Otok* koji obrađuje epidemiju gube u Grčkoj. Radnja se odvija na otočiću pored Krete, Spinalongi, nekadašnjoj koloniji gubavaca u razdoblju od 1903. do 1957. godine, sve do otkrića antibiotika kojim su zaustavili širenje bolesti. Posljednji stanovnik je napustio otok 1962. Roman o strašnoj bolesti, ljubavi i nesreći čita se u jednom dahu.

Veliki francuski književnik Albert Camus (1913. - 1960.) u knjizi *Kuga*, napisanoj 1943., a objavljene sedam godina kasnije, anticipirao je sve ono što nam se danas događa u pandemiji. U vrijeme kada ju je pisao, Camus se liječio od tuberkuloze, izoliran u ratno doba 1942. godine u Alžiru, tada francuskoj koloniji. Daleko od domovine, iskusio je usamljenost i bol zbog udaljenosti od svojih najbližih. Radnju svojeg romana smjestio je u grad Oran na alžirskoj obali u kojem vlada kuga. I u tim strašnim trenucima on otkriva svijet u kojem živi, koji do tada nije prepoznao, u kojem su ljudi zaboravili na ljudskost i solidarnost, postali su oholi, materijalisti, ne pridržavaju se uputa liječnika i dr. Epidemija je podsjetila ljude da su bačeni u svijet, ali su podređeni prirodi, elementarnim nepogodama, bolestima, poplavama, potresima, krhkom tijelu i vlastitoj nepredvidljivoj psihičkoj strukturi. Normalnost je velika tema ovog romana. Sve do pojave kuge ljudi nisu puno promišljali o svojim životima, zarobljeni svojim ideologijama i zabludama. Bolest im je promijenila živote, samo je ljudima trebalo vremena da spoznaju promjene. A kad kuga konačno nestane, doktor Rieux, glavni lik romana, postavlja ključno pitanje: što zapravo znači da je kuga nestala? I on zaključuje da ona ne može nestati, možda se može na neko vrijeme pritajiti da bi nakon nekog vremena poslala neki novi bolni podsjetnik na svoje postojanje. Čovjekov život je omeđen smrću jer je smrt sastavni dio života. Od rođenja do smrti, u tom uokvirenom prostoru stvaramo, mislimo i tragamo za smislom života.

Hrvatski autori

Što nam je kuga koja se danas zove korona donijela i što smo mogli naučiti od okolnosti kod nas? Nije li vrijeme da preispitujemo smisao života, moralne postupke i iznad svega osobnu odgovornost da postupamo ispravno kako bi nakon prestanka pandemije počeli živjeti normalnim životom?

Brojni su se autori protekle godine bavili djelom Alberta Camusa koje je opisalo sve ono što nam se u pandemiji događa. Među ostalima i Marija Ott Franolić, doktorica komparativne književnosti i velika promicateljica čitanja koja u jednom svojem tekstu navodi, referirajući se na roman *Kuga*: „Čitanje je nadišlo potrebu za lijepom književnošću i pretvorilo se u elementarnu potrebu: sada baš želim znati zašto se zadnjih dana ne mogu koncentrirati,

kako se kolektivno nosimo s traumom, pitam se kako će se koji pojedinci pokazati – kako ću se ja sama pokazati – u situaciji u kojoj su nam bolest i potres ukinuli budućnost, u kojoj nam se, kao što je Svetlana Aleksijević primijetila u knjizi o černobilskoj katastrofi, prekinula veza s vremenom pa živimo neku novu normalnost, sadašnjost koja svih izjednačuje, pretvarajući naoko važne stvari u efemernost“ te nastavlja: „Ništa ne možemo predvidjeti i svi planovi samo nam daju lažnu sigurnost, sve je otvoreno, borba dobra i zla ne prestaje, pobjednika nema, samo smo u određenom trenutku na određenoj strani, a te se pozicije mijenjaju. No taj apsurd života ne treba voditi u pesimizam, očajavanje i odustajanje, jer smisao je upravo o potrazi za smislom, smisao možemo naći u samom traženju i umjetničkom stvaranju, smisao je u ljudskosti i u vlastitoj odgovornosti da u određenoj situaciji postupimo ispravno.“

Sve se to može iščitati iz romana *Kuga*.

A kako stvari stoje u Hrvatskoj?

Tijekom povijesti ni Hrvatsku nisu zaobišle teške zarazne bolesti koje su poharale brojne naše krajeve. U narodnoj predaji postoje takva svjedočanstva među kojima je pojava kuge koju je August Šenoa (1838. - 1881.) pretočio u povjesticu *Kugina kuća*:

„Zajder, ja sam ona
Gobarica svesiona,
Koja ništi, hara, gazi
Što po njenoj niče stazi.
Kud mi noga stane,
Trenom život stane“.

Na ovom mjestu valja spomenuti knjigu *Blijedi jahač: kako je španjolska gripa 1918. promijenila svijet* autorice Laure Spinney (1971.) koja istražuje i analizira razmjere katastrofe prije nešto više od stoljeća, kada je 1918. pandemija španjolske gripe pokorila svijet. Ona spada u žanr publicistike, a prethodila je knjizi akademika Željka Cvetnića. U samo dvije godine ta bolest je odnijela između 50 i 100 milijuna ljudskih života, više nego stradalih u Prvom svjetskom ratu, te ostavila velik trag na svjetsku politiku, međunarodne odnose i obiteljske strukture te tako utjecala i na sliku suvremenog svijeta. „Španjolska gripa pamti se na osobnoj razini, ne na onoj kolektivnoj“, kazuje autorica, jer gotovo da nije bilo obitelji u kojoj netko nije preminuo od španjolske gripe. Suvremenom čovjeku ove bi se brojke mogle učiniti gotovo nevjerojatnima, ili je barem tako bilo donedavno dok pandemija koronavirusa kojoj danas svjedočimo nije preplavila cijeli svijet, kada se broj oboljelih i preminulih broji u milijunima. Tu dolazimo do konstatacije akademika Željka Cvetnića koji navodi da je povijest ljudskog roda zabilježila mnoge ratove i bitke, a mnoge i možda najveće se vode upravo protiv zaraznih bolesti. Stoga u ovaj prikaz knjiga svakako treba ubrojiti i knjigu akademika Željka Cvetnića (1963.) koji je u knjizi *Bolesti koje su mijenjale svijet*, knjizi znanstvenog karaktera koja se s lakoćom čita, opisao 11 bolesti koje su

promijenile svijet: velike boginje, španjolska gripa, malarija, kuga, pjegavi tifus, povratna groznica, rovovska groznica, tuberkuloza, lepra (guba), sifilis i kolera. Kako je knjiga objavljena 2019. godine, u njoj se autor nije dotakao pandemije koronavirusa koja je 2020. pokorila cijeli svijet. Nadamo se da će to biti u nekom dopunjenom izdanju ove knjige koja je došla u pravo vrijeme, jer se ona ne dotiče samo bolesti već i posljedica koje one ostavljaju u društvu, utjecaja na politiku, gospodarstvo, kulturu i umjetnost, povijest suzbijanja tih bolesti, cijepljenje, terapije i javnozdravstvene medicinske doseg. Knjiga je obogaćena i intimnim povijestima oboljelih što u historiografiji predstavlja rijetku povijest emocija. Iako je to znanstvena knjiga (655 referenci) i kao takva namijenjena znanstvenicima, istraživačima i studentima, ona je korisna i čitljiva za šire čitateljstvo, pogotovo danas u vrijeme nove pandemije koja je obilježila 2020., ali traje i dalje u 2021. godini.

U ovaj prikaz svakako spada i knjiga *Devet života gospođe Adele* autorice Nade Gašić (1950.) koja je nastala iz kaosa potresa i epidemije koronavirusa u Zagrebu. Kroz glavni lik Adele, autentične purgerice iz centra Zagreba koji je najjače stradao u potresu, a kojim u isto vrijeme hara epidemija koronavirusa, junakinja ne odustaje od života te usprkos spomenutim pošastima prkosi i ide dalje, svjesna i samosvojna. Ovu knjigu lako je zamisliti kao neki budući film ili barem seriju koja će ostati autentični spomenik Zagreba koji nestaje.

Na kraju treba spomenuti Slavicu Stojan, upraviteljicu Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku koja je kazala: „Jedan od paradoksa apokaliptične literature jest u tome da tješi čak i onda kad uznemiruje. Estetska kušnja snuje novu poetiku koja ima vrijednost zacjeljivanja. To je u suštini jedno od trajnih uloga književnosti.“ (Stojan, 2015.)

Stoga čitajte i u 2021., u godini koju je Ministarstvo kulture i medija proglasilo Godinom čitanja pod motom *Čitajmo da ne ostanemo bez riječi*.

Literatura:

1. Barbarić, T. Knjiga iz 14. stoljeća koja pokazuje kako sačuvati zdrav razum u vrijeme koronavirusa. Dostupno na: <https://www.tportal.hr/kultura/clanak/knjiga-iz-14-stoljeca-koja-pokazuje-kako-sacuvati-zdrav-razum-u-vrijeme-koronavirusa-20200317>. [21.5.2021.]
2. *Biblija* (2002) Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
3. Boccaccio, G. (2018) *Decameron*. Koprivnica: Šareni dućan.
4. Camus, A. (2014) *Kuga*. Kostrena: Lektira.
5. Cvetnić, Ž. (2019) *Bolesti koje su mijenjale svijet*. Zagreb: Medicinska naklada.
6. Ott Franolić, M. (2020). Veliki Albert Camus odavno je opisao sve što nam se događa. Dostupno na: <https://ideje.hr/veliki-albert-camus-odavno-je-opisao-sve-sto-nam-se>

[dogada/](#) [21.5.2021.]

7. Spinney, L. (2019) *Blijedi jahač: kako je španjolska gripa 1918. promijenila svijet*. Zagreb: V.B.Z.
8. Stojan, S. (2015). Poetika katastrofe: pjesnici o Velikoj trešnji 1667. godine u Dubrovniku i okolici. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, 53/1, str. 113-148. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/13782> [15.9.2020.]